

Enis Zebić

Zvonimirova 119, HR-10000 Zagreb
enis.zebic@gmail.com

**Istina i njezini suputnici
u interpretiranju i vrednovanju socijalnih fenomena**

Sažetak

Kritički smo obradili tekst Igora Štiksa i Srečka Horvata o studentskim prosvjedima 2009. godine. Oni u tim zbivanjima događajima vide Događaj (s velikim početnim slovom!), nakon čega više ništa nije isto, i koji je – po njihovoj ocjeni – uspio amalgimirati i artikulirati subjekt (studenti, radnici, seljaštvo) koji će stubokom izmijeniti ustajalu i amorfnu hrvatsku neoliberalnu zbilju. U tekstu smo iznijeli argumente u prilog tezi da nije došlo do stvaranja takvog subjekta, da studentski nemiri nisu doveli do omasovljenja i radikalizacije radničkog otpora i do zauzimanja tvornica po argentinskom modelu. Naglašavamo kako studentski pokret ima za hrvatske prilike jednu vrlo vrijednu karakteristiku: uspjeli su prepoznati svoje interese, artikulirati ih, javno ih zatražiti i dugo vremena ustrajati u obrani svojih zahtjeva.

Ključne riječi

studentski prosvjedi 2009. godine, tranzicija, neoliberalizam, subjekt društvene promjene, radnici

Mark Twain u svojoj putopisnoj knjizi *Naivčine na putovanju* ima – među ostalim – i anegdotu o mladom pravniku Oliveru, koji negdje koncem prve polovice devetnaestog stoljeća iz Nove Engleske dolazi u Nevadu biti sudac. Put do tamo bio je naporan, ali Oliver se – nije žalio. Prešli su Veliku američku pustinju – Oliver se nije žalio. Podjednako tako, nije se žalio niti na žeđ, nije se žalio kada su par dana kasnije i par desetaka milja dalje bili u opasnosti da ih zamete snijeg. »Pitali smo se može li ga išta natjerati u očaj«, kaže Twain. Iskopali su rupu u obronku planine, pokrili je grubim platnom, i Oliver se tamo uselio. Nakon nekoliko noći čuo je korake po krovu, i kroz dimnjak u kuću mu je upala mazga, a za njom se urušilo i pola kuće. Deset dana kasnije – još jedna mazga – istim putem. Preselio se na suprotnu stranu kanjona, a onda mu je kroz krov upala cijela krava, tresnula posred stola i sve što je bilo na njemu zgnječila u bezobličnu masu. »Tada se – prvi puta u svom životu – Oliver potužio. Kazao je: Ovo postaje jednolično!« Zahvalio se na sudačkom mjestu i – otišao!¹

Takav je otprilike bio moj motiv u pisanju ovog izlaganja. Navikao sam – zajedno s pretežnim dijelom hrvatske javnosti – na političarske konstrukcije, zamjene teza, podmetanja, pa – recimo jasno – i laži. Podjednako tako – navikao

1

Mark Twain, *Naivčine na putovanju ili Novo hodočašće*, Matica hrvatska, Zagreb 1964., str. 226.

sam na medije koji ne govore istinu, izmišljaju i konstruiraju paralelnu stvarnost – ponekad u funkciji vlasnikovih poslovnih interesa, ponekad iz lijenosti, ponekad pak iz pukog neznanja. Onda mi je došla u ruke knjižica napisana s pretenzijom ne toliko da ponudi ključ za razumijevanje hrvatske zbilje, koliko da sugerira da se – nakon dvadeset godina indolencije i fragmentarnih i fragmentiranih pokušaja promjene sa i više nego parcijalnim učincima – konačno pojavio *subjekt* promjene, da je *promjena krenula* i da *više ništa nije isto kao prije*.

No – je li tome doista tako? Ne želim više reagirati kada političari ne poštuju činjenice. Kažu da je Borislav Škegro – ministar financija u HDZ-ovim vladama u drugoj polovici devedesetih – kada bi mu uzmanjkala neka činjenica da argumentira svoju poziciju, tu činjenicu jednostavno izmislio, a kako je bio koncentriraniji, ali i glasnjiji od svojih oponenta, to mu je gotovo uvijek – kako se kaže – »prolazilo«. Ne želim se više nervirati niti kada mediji ne poštuju činjenice. Međutim, nekako mi se čini da bi štivo koje ima i *izvjesnih teorijskih pretenzija* trebalo imati i *više poštovanja prema činjenicama, posebice ako ih koristi kao argumente, premise ili ilustracije u svojim izvodima*. Zato ovaj tekst.

Svatko će se složiti da filozofija ima svoje mjesto i ulogu u razumijevanju problema koji opterećuju suvremeno društvo. Postoje radovi (koji nisu striktno filozofijski, ali imaju socijalnoteorijsku pretenziju) koji daju svoju interpretaciju i valorizaciju pojedinih društvenih zbivanja u suvremenom hrvatskom društvu. U ovom radu nastojat ćemo na primjeru jednog takvog rada, preciznije na jednoj specifičnoj interpretaciji fenomena vezanog za akademsku zajednicu i položaj sveučilišnog obrazovanja – studentskih prosvjeda na više hrvatskih sveučilišta 2009. godine – i posebice na interpretaciji utjecaja tog fenomena na cjelinu društvenog procesa, pokazati u kolikoj mjeri se autori referiraju na činjenični supstrat, a koliko pak u njihovoj interpretaciji ima svojevrsnih *suputnika* istine – raznih vrsta *wishful thinkinga*, plemenitih laži specifične vrste, mehaničkog preslikavanja nekih drugih naoko srodnih obrazaca i slično, i u kolikoj mjeri uočeni problemi odmažu spoznavanju društvene zbilje i njezinom mijenjanju.

Povod nam je pred koji mjesec izašla studija Igora Štiksa i Srećka Horvata *Pravo na pobunu. Uvod u anatomiju građanskog otpora*.² Središnja je teza studije kako su – nakon dvije decenije tranzicije u Hrvatskoj – studentski prosvjedi iz 2009. godine »Događaj« (s velikim početnim slovom!) jer je »studentski pokret poslužio kao detektor općeg stanja u društvu i kao katalizator nagomilanog nezadovoljstva. Kad ga nazivamo Događajem«, nastavljaju dalje autori, »pod tim mislimo upravo na pojavu tog kolektivnog subjekta koji je poput meteora unio promjenu u ustajalu i zagušujuću atmosferu hrvatske neoliberalne zbilje, u kojoj se do tog Događaja (op. E. Z.: opet veliko slovo!) pitanje daljeg razvoja društva uglavnom prešućivalo ili bi se to – kada bi do artikulacije i mobilizacije došlo – nerijetko svodilo na partikularne probleme koji bi uskoro ostali zaboravljeni čim bi bili – pod navodnim znacima – ‘riješeni’!«³

Autori potom i pobrajaju neke – po njihovom sudu – rezultate tog *meteora*, odnosno studentskog pokreta: »U zauzetim tvornicama od ‘Jadranke nove’ do ‘3. maja’ (to je – podsjetimo – riječko brodogradilište) polako dolazi do širenja direktne demokracije inspirirane studentskim iskustvima.«⁴

E sad – ako se ne varam – niti jedna od ovih firmi nije bila zauzeta ... Zaposlenici su bili privremeno zauzeli prostore »Tvornice duhana Zagreb« kada se ona selila u Rovinj, a i tada se nije radilo o direktnoj demokraciji, nego

o načinu zauzimanja bolje pozicije u pregovorima oko otpremnina, jer su prostorije zauzeli zaposlenici »Tvornice duhana Zagreb« koji *nisu* htjeli u Rovinj... Tako da – nasuprot onome što dvojica navedenih autora iznose u ovoj knjizi koja je – usput – vrlo promptno izišla ovog proljeća, mi tvrdimo da *nema zauzetih tvornica*, kako nema zauzetih tvornica tako *nema ni zauzetih tvornica čije je zauzeće inspirirano studentskim pokretom*, pa dakle *nema* – bar u kontekstu što ga dvojica autora navode – *niti* – već ranije spomenutog – *meteorskog učinka studentskog pokreta*.

Autori žele pokazati i kako su radnički nemiri u Hrvatskoj dio globalnog nezadovoljstva neoliberalnim konceptom preustroja svjetskog gospodarstva. Tako primjerice sugeriraju i da je dokumentarni film Avija Lewisa i Naomi Klein *The Take*, o radničkom zauzimanju tvornica u Argentini nakon 2001. godine, s parolom »zauzmi, odupri se i proizvodi!« – »uostalom poslužio kao inspiracija ili barem kao 'utjeha' u mnogim zauzimanjima tvornica u Hrvatskoj – od Tvornice duhana Zagreb do recentnih štrajkova po Dalmaciji.«⁵ Međutim, potvrda za tu tezu s »terena« – nemamo.

Navodi se i slučaj zagrebačke tvrtke »Jedinstvo«, tvornice za proizvodnju procesnih postrojenja i pogona u prehrambenoj industriji, jedinog slučaja u Hrvatskoj koji bi se mogao komparirati s Argentinom, gdje su radnici preuzeli tvornicu, i koja uspješno funkcionira na tržištu sve do danas. Taj se slučaj obrađuje prema vrlo informativnom tekstu M. Grdešića o stožerima za obranu poduzeća koncem prošle i početkom ove decenije u Hrvatskoj, gdje se uz slučaj »Jedinstva« analiziraju i »Tvornica duhana Zagreb« i kutinska »Petrokemija«.⁶ Međutim, ako je »Jedinstvo« jedini uspješni primjer zauzimanja neke tvornice u Hrvatskoj od strane radnika, a započeo je i uspio postati samoodrživ debelo prije studentskih nemira 2009. godine u Hrvatskoj (tekst u *Reviji za sociologiju* koji je Štiksu i Horvatu jedini izvor informacija o »Jedinstvu« predan je uredništvu travnja 2007. godine!), onda ga se nikako ne može uzeti kao argument u prilog tezi o – podsjetimo – meteorskom učinku i utjecaju studentskih nemira iz 2009. godine na ustajalu i zagušujuću atmosferu hrvatske neoliberalne zbilje, osim eventualno retroaktivno i uz pomoć nekog stroja za putovanje unatrag kroz vrijeme?!

Evo konačno kod dvojice autora i Argentine! Istina bog ne u Hrvatskoj, ali u susjedstvu! Radi se o okupaciji tvornice lijekova »Jugoremedija« u Srbiji. »Umjesto da su se pozvali na hrvatski primjer, vjerojatno bez svijesti o uspješnom modelu 'Jedinstva' i istovremenom neuspješnom primjeru Tvornice duhana Zagreb«, – vele autori – »srpski su radnici objavili da su nadahnuće pronašli upravo u sličnim akcijama argentinskih radnika«.⁷

Autori i raspad socijalističke Jugoslavije dovode u izravnu vezu s globalizacijom, MMF-om, Svjetskom bankom i neoliberalnim pohodom u osvajanje svijeta. Oni navode tvrdnju kanadskog ekonomista Michela Chossudovskog

2
Srećko Horvat, Igor Štikš, *Pravo na pobunu. Uvod u anatomiju građanskog otpora*, »Fraktura«, Zagreb 2010.

3
Isto, str. 11.

4
Isto, str. 45.

5
Isto, str. 53.

6
Marko Grdešić, »Ušpon i pad stožera za obranu kompanija«, *Revija za sociologiju*, Vol. XXXVIII (2007), 1–2, str. 55–67.

7
S. Horvat, I. Štikš, *Pravo na pobunu*, str. 55; ova uspostava »trokuta« Hrvatska–Srbija–Argentina preuzeta je iz M. Grdešić, »Ušpon i pad stožera za obranu kompanija«, str. 64.

prema njegovoj knjizi iz 2003. *Globalizacija bijede i Novi svjetski poredak*, nedavno prevedenoj i u nas,⁸ kako se »početak kraja industrijskog rasta i razdoblja 'blagostanja' Jugoslavije podudara upravo s dolaskom MMF-a i Svjetske banke«, čime – vele autori – Chossudovsky »dekonstruira stari mit po kome se Jugoslavija raspala zbog nacionalističkih i etničkih tenzija, smještajući 'mračni raspad' (op. E. Z.: ne razumijem čemu znaci navoda kod spominjanja mračnog raspada, koji je – složit ćemo se – doista bio i mračan i krvav, neovisno o tome što je do njega dovelo) u odgovarajući kontekst makroekonomskih restrukturiranja«.⁹

Međutim, mislim da nisam usamljen u stavu da je početak kraja razdoblja »blagostanja« bio povezanom s činjenicom da je socijalistička Jugoslavija i na unutarnjepolitičkom planu, ali i u pozicioniranju na međunarodnom planu, funkcionirala na dvije premise. Jedna je premisa bila Titova osoba, njegova moć i karizma, a druga premisa bila je hladnoratovska blokovska podjela Europe i svijeta, i specifična pozicija Jugoslavije u njoj, opet zahvaljujući u prvom redu Titu i njegovoj sposobnosti balansiranja i *ekvidistance*.

I – već na vijest o njegovoj bolesti – dakle negdje od 1977. naovamo, a definitivno od njegove smrti svibnja 1980. – zatvara se *specijalna* zapadna kreditna linija kojoj je garant bio Tito, i Jugoslavija – sada bez njega – mora poput svih ostalih »normalnih« zemalja funkcionirati i aplicirati za kredite na svjetskom financijskom tržištu, dakle s MMF-om i Svjetskom bankom, pod istim uvjetima i prema istim kriterijima kao i drugi. To je objašnjenje za dolazak MMF-a i Svjetske banke, a i za navedeni »početak kraja industrijskog rasta i razdoblja 'blagostanja' Jugoslavije«.

Da ne ispadne da je u toj knjizi sve problematično, treba naglasiti kako je opsežno i analitički prikazana – kako je autori Štiks i Horvat nazivaju – »strategija razbijanja pobune« – medijsko-politički rat koji se vodio protiv studentskog prosvjeda predvođen »dvojcem Ministarstvo (op. E. Z.: prosvjete) i Europapress Holding i njihovim vođama Primorcem i Pavićem«.¹⁰

Dakle, što je to posrijedi u ovom tekstu, gdje se na temelju *nepostojećeg vala radničkog zauzimanja tvornica i nepostojeće uspostave osovine radništvo–seljaštvo–poštena inteligencija, pardon studenti*, prošlogodišnje studentske nemire proglašava Događajem (opet s velikim početnim slovom!) nakon kojeg ništa u Hrvatskoj nije isto?

Možda je doista *wishfull thinking*, pa – ako dovoljno snažno poželimo da je to tako – možda se i dogodi. Kao neka mantra.

Ili pak, u tradiciji vladajućeg obrasca u javnosti – od visoke politike nadalje – možda je razmišljanje autora kako je dovoljno *reći* da se nešto zbilo, pa da se to i *zbude* u materijalnom svijetu. Uostalom, nisu li pred više od dvije tisuće godina sofisti kazali kako je za politiku potrebno i dovoljno tek jedno umijeće – retorika?! Ili modernim rječnikom rečeno – *spin*. Pa – ako može vlast, može i izvanparlamentarna intelektualna oporba...

Mislimo da je ipak najbliže istini objašnjenje kako se radi o mehaničkoj primjeni na hrvatske prilike naoko srodnih, općeprihvaćenih obrazaca. Najezda neoliberalizma – kao i svugdje na svijetu. I onda – iz iskre studentskog prosvjeda – nastaje plamen fronte otpora neoliberalnoj ofenzivi. Međutim, ovakva konstrukcija funkcionira samo ako se zanemare ili prekroje lokalne činjenice. A ako pak neki argument nedostaje – izmisli ga se.

Dakle, nema studentskih nemira kao događaja – s velikim D. Nema ni subjekta promjene – studenata, radnika i seljaka, na način kako su to autori pokušali konstruirati.

Želim pojasniti kako ja nisam suprotstavljen studentskim prosvjedima. Oni su mi osobno simpatični, efikasni su i – u društvu u kojem vlada epidemija anemije, apatije i amnezije – uspjeli su prepoznati svoje interese, zatim artikulirati ih, javno ih deklarirati i, *last but not least*, prilično čvrsto, glasno i dugotrajno ustrajati u njihovoj obrani. To je iskustvo koje je zasigurno *iznutra promijenilo* sudionike prosvjeda, i – srednjoročno – osjetit će se i u cijelome društvu, jer će barem dio današnjih prosvjednika krenuti u *svoj vlastiti dugi marš* kroz institucije.

Pobrojali smo čega nema. Međutim, čega ima? Ima zbilje koja većinu nas ne veseli, i koji bi da je izmijenimo nabolje. Ne kažem da socijalni naboj studentskih prosvjeda što ga Štiks i Horvat prepoznaju kao onaj odlučni – nije važan. Samo kažem da *nije presudan* i da se *nije »umrežio«* na način opisan u ovom radu. Utoliko, ovaj pokušaj da se detektira subjekt moguće promjene po mojem sudu – nije uspio! Onima kojima je *stalo* preostaje da ga i dalje *traže* i – bude li sreće – u tom ga traženju *pomognu i konstruirati*.

Enis Zebić

Truth and Its Companions in Interpretation and Evaluation of Social Phenomena

Abstract

We have analysed text of Igor Štiks and Srećko Horvat on 2009 students' revolts on numerous Croatian universities. They understand those revolts as an 'Event' and argue that – after that 'Event' – nothing in Croatia will be the same. They say that students' revolts managed to create a subject (students, workers, peasants) and that subject will change Croatian neo-liberal everyday life. We argued that no such subject was created, that students' revolts did not result in any radicalisation of workers resistance, and that there is no occupying of factories in Croatia following the Argentinean model. But, we emphasize that students' revolts do have one very worthy value – students succeeded to recognize their interests, to articulate them, to ask for them publicly and persist in their demands for a respectable period of time.

Key words

2009 students' revolts, transition, neoliberalism, subject of the social change, workers

8

Michel Chossudovsky, *Globalizacija bijede i Novi svjetski poredak*, Prometej, Zagreb 2008.; autorova interpretacija utjecaja MMF-a i Svjetske banke na krizu i raspad Jugoslavije nalazi se na str. 286–294. Chossudovsky »prvi krug nametanja makroekonomskih reformi« od strane zapadnih investitora (čitaj – Amerike, MMF-a i Svjetske banke) upravo i smješta u početak 1980. godine, dakle u vrijeme Titove bolesti (str. 286), ali taj detalj Štiks i Horvat propuštaju spomenuti. Već pri prvom čitanju ove knjige može se naći nevjerodostojnih podataka, nejasnih izvora (npr. »intervju s ekonomistom Ruske akademije znanosti, Moskva, rujan 1992.« u bilješci na str. 266, ali se ime tog ekonomista ne spominje!)

i egzotičnih kvalifikacija – primjerice kako su u prvoj polovici devedesetih godina prošlog stoljeća »i Washington i Bonn zagovarali ideju o 'Velikoj Albaniji' koja bi obuhvaćala Albaniju, Kosovo i dijelove Makedonije« (str. 321). Naš je dojam kako se radi o knjizi čija je pretencioznost obrnuto proporcionalna njezinoj analitičnosti i argumentiranosti. Odnosno – loša publicistika, a ne ozbiljno štivo.

9

Isto, str. 131.

10

Isto, str. 141; analiza koja je doista kvalitetno i temeljito napravljena nalazi se na str. 135–160.